

Evlilikte ve Boşanmada Kadınların Soyadı Değişimi Üzerine Sosyal Psikolojik Bir Derleme

Nuray Sakallı¹, Heyyem Hürriyetoğlu², Fulya Şat³

Sakallı, N., Hürriyetoğlu, H. ve Şat, F. (2021). Evlilikte ve boşanmada kadınların soyadı değişimi üzerine sosyal psikolojik bir derleme. *Nesne*, 9(22), 884-903. DOI: 10.7816/nesne-09-22-08

Anahtar kelimeler

Soyadı değişimi, soyadı tercihi, evlilik, boşanma, cinsiyetçilik, tutum, kalıp yargı

Keywords

Surname change, surname choice, marriage, divorce, sexism, attitudes, stereotype

Öz

Bireyin kendini tanımlarken kullandığı soyadı, kimliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak dünya genelinde, psikolojik ve sosyal açıdan birçok anlam ifade eden soyadı, sadece kadınlarda evlilik ile birlikte değişime uğramaktadır. Bu doğrultuda makalenin amacı, kadınların evlilik ve boşanma durumunda soyadı değişimine ilişkin kararlarını etkileyen unsurların yanı sıra soyadı değişimini gerçekleştiren ya da gerçekleştirilmeyen kadınlara ilişkin kalıp yargıların ve tutumların sosyal psikolojik açıdan derlenmesidir. Makalede üzerinde durulan soyadı tercihleri; evlilikle birlikte kadının eşinin soyadını alması, hem kendi hem de eşinin soyadını tutarak çift soyadı kullanması ve sadece kendi doğum soyadını kullanmasıdır. Bu bağlamda, evlilik sürecinde kadınların farklı soyadı tercihleri ile ilişkili olabilecek yaş, sosyo-ekonomik düzey, eğitim düzeyi, politik görüş gibi demografik değişkenlere ek olarak; aileye/anneliğe verilen önem, cinsiyetçilik, feminist özdeşleşme, dindarlık ve toplumsal normlar gibi sosyal psikolojik değişkenler sunulmuştur. Daha sonra ise farklı soyadı tercihleri gösteren kadınlara yönelik tutumlar ve kalıp yargılar hakkındaki çalışmalar ele alınmıştır. Toplum tarafından onaylanan ve bir gelenek olarak kabul gören soyadı değişimi, ataerkil zihniyet ve cinsiyet temelli ayrımcılık açısından da ele alınmıştır. Ayrıca, boşanma sonucunda yaşanan soyadı değişimi sürecinin kadının hayatına olası etkilerine değinilmiştir. Sonuç kısmında, soyadı değişiminin bireysel ve toplumsal düzeydeki etkileri makalede ele alınan konulara paralel olarak tartışılmış ve olası araştırma konuları hakkında öneriler sunulmuştur.

A Social Psychological Review on Women's Surname Change after Marriage and Divorce

Abstract

Surname is an integral part of a person's identity. However, surname which has many psychological and social meanings for the person is changed only for women after marriage. In this regard, the purpose of the article is to review the factors affecting women's decisions regarding surname choice after marriage and divorce, as well as explaining the stereotypes and attitudes towards women who made traditional or untraditional name choices. In terms of the marital surname choice, women may adopt husband's surname, hyphenate their birth surname and their husband's surname, and retain only their birth surname. In this context, we presented not only related demographic variables such as age, socio-economic level, education level, and political orientation but also social psychological variables such as emphasis on family/motherhood, sexism, feminist identification, religiosity and perceived social norms. Then, studies focusing on the attitudes and stereotypes towards women who make different marital surname choices were presented. The traditional surname change was also considered in terms of patriarchy and gender-based discrimination. Additionally, possible effects of the post-divorce surname change on a woman's life were mentioned. In the conclusion part, the effects of surname change at the individual and societal level were discussed in parallel with the issues mentioned in the current article and further possible research ideas were suggested.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 27 Mayıs 2021

Düzeltilme tarihi: 21 Eylül 2021

Kabul tarihi: 10 Ekim 2021

DOI: 10.7816/nesne-09-22-08

¹ Prof. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, nurays(at)metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4984-8427

² Doktora öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, heyyem(at)metu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6340-4462

³ Doktora öğrencisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, fulya.sat(at)metu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2293-1917

Ad ve soyad, bireylerin kendilerini tanımlarken kullandıkları ve diğerlerine kim olduklarını açıkladıkları en önemli kimlik bilgisidir. “Kimsiniz?” sorusuna verilen ilk cevap olan ad ve soyad, bireyin benliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak birçok ülkede doğumdan itibaren kullanılan soyadı, kanunlar çerçevesinde, evlenirken genellikle sadece kadınlarda değişime uğramaktadır. Geleneksel olarak kadınların çoğu, babalarından gelen soyadını evlilik ile değiştirerek, eşlerinin soyadlarını almakta ve soyadını tutup tutmama konusunu neredeyse hiç düşünmemektedir (Kline ve ark., 1996). Bazı kadınlar ise yine bulundukları ülkelere ve o ülkenin kanunlarına uygun bir şekilde var olan soyadlarına eşlerinin soyadını eklemekte (çift soyadı yani hem kendi hem de eşinin soyadını birlikte kullanma) ya da kendi soyadlarını kullanmayı tercih etmektedir. Soyadı değişimi kadının özerkliğini etkileyebileceği gibi toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ataerkil sistemin devamlılığı ile ilişkili de olabilmektedir. Bu açıdan, soyadı değişimi ve bu değişimi gerçekleştiren ya da gerçekleştirmeyen kadınlara ve eşlerine ilişkin algılar, kalıp yargılar, tutumlar ve kadınların soyadı değiştirmeye ilişkin karar verme sürecini etkileyen unsurların sosyal psikolojik açıdan ele alınması önemlidir. Ayrıca, evliliğin sonlandırılması yani boşanma durumunda yaşanan soyadı değişimi süreci de kadına olumsuzluklar yaratabileceği için ele alınması gereken önemli konulardandır. Bu açılardan bu makalenin amacı, birçok ülkede evlilik başlangıcında ve sonlandırılmasında kadınların yaşadığı soyadı değişimi sürecine ilişkin algıların, kalıp yargıların, tutumların ve davranışların ele alındığı çalışmalar ile bir derleme makalesi yazmaktır.

Türkiye’deki çalışmalara bakıldığında, genellikle hukuki gelişmeleri (örn., Apaydın, 2015) ele alan makaleler bulunmasına rağmen, soyadı değişimi konusuna sosyal psikolojik açıdan yaklaşan yayınlara daha az rastlanmaktadır (örn., Komut, 2012; Uluğ, 2015). Bireyin kendisini tanımlamak için kullandığı, psikolojik ve sosyal açıdan birçok anlam yüklü olan soyadının, evlilik ya da boşanma ile değişmesi dezavantajlı konumdaki kadınlar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından ele alınması gereken önemli konulardır. Kanuni olarak kadınlara zorunlu koşulan bu durum cinsiyete dayalı ayrımcılık açısından ele alınabilir. Kadının yıllardır kullandığı soyadını evlilik ile değiştirmesi onun özerkliğine zarar veren bir eşitsizlik ve ayrımcılık olarak algılanabilir (Nugent, 2010). Soyadı değiştirip değiştirmeme kararı kişinin toplumsal cinsiyet rol eşitliğine ilişkin tutumunun bir belirtisi olabilir (Gooding ve Kreider, 2010). Profesyonel kimliklerini, doğumdan gelen soyadıyla ilişkili bir şekilde inşa etmiş olan kadınlarda soyadı değişimi mesleki kimliğin zedelenmesine sebep olarak profesyonel açıdan olumsuz sonuçlar doğurabileceği gibi ataerkil cinsiyetçi sistemin devamlılığına da katkıda bulunabilir (Emens, 2007; Mills 2003). Soyadı değişimi konusunun bireysel ve toplumsal düzeydeki olası etkilerine işaret eden bu önemli vurgular göz önünde bulundurulduğunda, soyadı değişiminin sosyal psikolojik bir yaklaşımla kapsamlı bir şekilde ele alınmasının yararlı olduğu düşünülmektedir.

Üstte belirtilen amaçlar çerçevesinde bu makalede, ilk olarak soyadı değişimi ve ataerkillik ilişkisi ele alınacak; daha sonra evlilik sürecinde kadınların soyadı değişim kararları ile ilişkili olabilecek demografik ve sosyal psikolojik değişkenler sunulacaktır. Ayrıca, geleneksel soyadı değişimini tercih etmeyip, doğum soyadına eşinin soyadını ekleyerek çift soyadı kullanma veya kendi doğum soyadı ile devam etme gibi alternatif tercihlerde bulunan kadınların nasıl algılandığı, ne tür kalıp yargılarla tanımlandığı ve onlara ilişkin tutumlar incelenecektir. Ele alınan bu algıları ve tutumları hangi sosyal psikolojik değişkenlerin etkilediği üzerinde durulacaktır. Belirtilen bu sosyal psikolojik değişkenlerle ilgili araştırma bulgularını derlemeye başlamadan önce Türkiye’de soyadı değişimi ile ilintili kanunlar kısaca belirtilecektir.

Türkiye’de Hukuki Açıdan Soyadı Değişimi

Hukuki açıdan bakıldığında, 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu kadının evlenmekle beraber soyadı kullanma hususunu düzenlerken kadının soyadı kenar başlıklı 187. Maddesinde şu şekilde belirtilmektedir: *"Kadın evlenmekle kocasının soyadını alır, ancak evlendirme memuruna veya daha sonra nüfus idaresine yapacağı yazılı başvuru ile kocasının soyadının önünde önceki soyadını da kullanabilir."* Bu kanuna göre kadınlar evlenmeden önceki soyadlarını eşlerinin soyadının önünde kullanma hakkına sahiptirler (Moroğlu, 2012; Yılmaz, 2012).

Türkiye’de, kadının sadece evlenmeden önceki doğum soyadını kullanma hakkını elde ettiği ilk emsal dava ise Avukat Ayten Ünal’ın (Tekeli) 1995 yılında açtığı davadır (Doğan, 2013). Ayten Ünal 10 yıllık dava süreci sonunda, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) özel yaşama aykırılık ve ayrımcılık iddialarını kabul etmesi sonucunda sadece kendi soyadını kullanmaya hak kazanmıştır (Tekvar, 2017). Kısacası, kanun kadının eşinin soyadını almasını zorunlu kılarken, nüfus müdürlüğüne başvurması durumunda eşinin soyadı önüne kendi soyadını eklemesine olanak tanımaktadır. Ancak sadece kendi soyadını kullanmaya devam etmek isteyen kadınların mahkeme yolu ile bu hakkı elde ettiği örnekler vardır.

Yaklaşık 41 milyon 915 bin 985 erkek ve 41 milyon 698 bin 377 kadın nüfusuna sahip olan Türkiye’de hem eşinin hem de kendi doğum soyadını kullanan kadınların sayısı 405.140’tır (CİMER, 2020). CİMER sadece kendi soyadını kullanan kadınların olmadığını belirtse de alanyazın (Tekvar, 2017) ve haber sitelerinde (Ürer, 2020) görüldüğü gibi dava yoluyla sadece kendi doğum soyadını kullanan kadınlar bulunmaktadır. Özetle, bu istatistiksel bilgiler göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye’de kanunların ve geleneklerin etkisiyle erkeğin soyadını alma durumunun halen çok büyük bir oranda devam ettiği görülmektedir. Bu durum ataerkilliğin ve hegemonik erkekliğin kanunlar ile güvence altına alınmış olduğunu ve kadın-erkek eşitsizliğinin meşrulaştırıldığını göstermektedir (bkz., Uluğ, 2015).

Bireysel ve Toplumsal Açıdan Soyadı, Soyadı Değişimi ve Ataerkillikle İlişkisi

Bireysel açıdan ad ve soyad kişiyi tanımlasa ve kişinin özerkliğini vurgulasa bile bireyin adı bireysel kimliği ile ilgili iken, soyadı onun aile bağlantılarını göstermektedir. Soyadı, kişinin ailesi ve sülalesi ile ilintili olduğundan daha çok aile aidiyeti ve bağlılığı ile “biz” olarak sosyal kimliğini göstermektedir (Pilcher, 2017). Soyadı sorgulamasının ya da Türkiye’de duyulabilen “Kimlerdensiniz?” sorusunun altında yatan, bireyin ailesi ve soyu hakkında bilgi alma çabasıdır, çünkü bu bilgi ile bireyin aile geçmişi, soyu (bir ölçüde küçük grup), soyun özellikleri ve değerleri öğrenilmektedir. Birçok ülkede babanın soyadı çocuğa verildiği için soy bilgisi genel olarak babanın ailesi ile ilintilidir. Bu durum ataerkilliği ve hegemonik erkekliği yansıtmakta (bkz., Uluğ, 2015) ve kadının sosyal kimliği ile ilgili bir sorun olarak yaşanmaktadır (bkz., Moroğlu, 2012).

Soyadı değişimine ilişkin karar verme sürecine bakıldığında, kadınların farklı motivasyonlarla bu değişimi kabul ettikleri görülmektedir. Araştırmacılara (Boxer ve Gritsenko, 2005; Hoffnung, 2006; Thwaites, 2013) göre, yeni kurulan aile bağının daha güçlü olmasını arzulama, çocuk ile aynı soyadını paylaşmayı isteme, evlilik birliğinin kurulmasında bu değişimin gerekli olduğunu düşünme ve farklı soyadından kaynaklanabilecek kafa karışıklıklarının önüne geçme gibi farklı düşünceler kadınların eşlerinin soyadlarını almalarına neden olabilmektedir. Kadınların soyadı değişimi ile ulaşmak istedikleri bu tür sonuçlara erkeklerin soyadını değiştirmesi veya eşiyle aynı soyadına sahip olmasıyla da ulaşılabilir (Pilcher, 2016). Ancak toplum tarafından erkeklerden böyle bir fedakârlık beklenmemektedir. Kadınların soyadı

değiştirmesi olağan ve normal bir olay olarak algılanırken bir erkeğin soyadını değiştirmesi halinde erkeğin olumsuz değerlendirilmesi ve bu konudaki tüm sorumluluğun olumsuz açıdan kadına yüklenmesi, soyadı değişiminin cinsiyete dayalı ayrımcılık ile bağlantılı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Finch (2004), soyadı değişimini kadına zorunlu koşmanın kadının bireyselliğine ve kimliğine verdiği hasarı vurgularken, erkeklerden neredeyse hiç beklenmeyen bu pratiğin erkeğin kadın üzerindeki gücünü ve baskınlığını somutlaştıran bir uygulama olduğunu belirtmiştir. Bu bilgiler ışığında, soyadı değişiminin, kadının evliliğine bağlılığı ve aile olmak için yaptığı olağan bir fedakârlık şeklinde değerlendirildiği ve sosyal ve kanuni olarak şekillenen ataerkil bir uygulama olduğu görülmektedir.

Soyadı değişimine ilişkin karar verme sürecinde kadınların kararlarını kiminle konuştuklarıyla ilgili yapılan bir çalışmada (Kline ve ark., 1996) soyadını değiştiren kadınlar, aldıkları kararı hiç kimseyle konuşmadıklarını dile getirmişlerdir. Buna karşın, doğum soyadını tutmak isteyen kadınlar yakın arkadaşları, aileleri ve romantik partnerleri ile bu konuda konuştuklarını ve evlilik öncesi kararlarını paylaştıklarını belirtmişlerdir. Doğum soyadını tutmak isteyen kadınlar, partnerleri tarafından evliliğe dair arzularının sorgulandığını dile getirmişler; ayrıca kararları ile dalga geçildiğini ve alaycı yorumlar yapıldığını belirtmişlerdir. Buna ek olarak, doğum soyadını tutmak isteyen kadının ailesine bağımlı olduğu ya da ailesinden henüz ayrışamadığı şeklindeki yorumlar da toplumda sıkça yer almaktadır. Dolayısıyla, kadının doğum soyadını tutmasının toplumun büyük bir kesimi tarafından olumsuz algılandığı düşünüldüğünde, kadının soyadını tutmaya yönelik henüz karar alma aşamasında dahi zorluk yaşamaya başladığını ve onay ihtiyacı hissettiğini söylemek mümkündür. Buradan yola çıkarak, pek çok kadının bu aşamada mevcut ataerkil sisteme karşı çıktığı için maruz kaldığı olumsuz tepkilerden dolayı kararından vazgeçmesi ve soyadını değiştirmesi muhtemeldir (Herron, 2010). Bir başka çalışmada ise erkek katılımcılar, kadının soyadı değişiminin gerekliliğini güçlü argümanlarla desteklemişlerdir (Lockwood ve ark., 2011). Aynı çalışmada, kadınların %54'ü ileride kendi doğum soyadını tutacağını belirtse de erkeklerin bu konudaki köklü inançları ve toplumsal yapılar tarafından güçlü bir şekilde desteklenen gerekçeleri göz önüne alındığında, çiftler arasında bu konuda önemli çatışmaların olabileceği ve bu oranın değişme olasılığı üzerinde durulmuştur. Görüldüğü üzere soyadı değişimi, mevcut ataerkil normlar ve köklü kültürel inançlarla desteklenmesi sonucunda toplumun büyük çoğunluğu tarafından meşru algılanmakta, bu meşruiyet sistemdeki eşitsizliğin farkında olan ve karşı çıkmak isteyen kadınların henüz karar verme aşamasında vazgeçmesine ve soyadını değiştirmesine sebep olabilmektedir.

Toplumsal normların ve kültürel ideolojilerin aile yapısını ve ideal anne profilini yansıtmaları biçimleri ile babanın soyunun önemine ve sürdürülmesine hizmet eden ataerkil sistem, kadını aile birliğini kurmada daha özverili olmaya itmektedir (Nugent, 2010). Ataerkil sistemin devamlılığını sağlayan bir başka soyadı pratiği olan, çocuğa babanın soyadının verilmesi, çocuklarıyla aynı soyadını paylaşmak ve ortak bir aile kimliği oluşturmak isteyen kadınları soyadı değişimine iten en önemli nedenlerden biridir (Boxer ve Gritsenko, 2005; Nugent, 2010). Aile birliğinin aynı soyadı ile erkeğin soyadı üzerinden kurulması amacıyla, kadına soyadı değişimini zorunlu koşmak kadının kimliğini etkilemenin yanı sıra çocuğun da kimlik gelişimini büyük ölçüde şekillendirmektedir. Şöyle ki, geleneksel soyadı pratiği sonucunda çocuğa sadece babanın soyadının verilmesi çocuğun kimliğinin yalnızca babanın soybağı ile şekillenmesini sağlamaktadır. Mevcut aile kimliğinin inşasında yalnızca babanın soyunun kritik olduğunu hatırlatan soyadı pratiği, bu yönüyle kadının soyunu sembolik olarak yok etmekte ve erkeğin soyunu ayrıcalıklı kılmaktadır (Nugent, 2010; Walker, 2012). Geçmişten günümüze kadar toplumumuzda hâkim bir düşünce olan erkek çocuk isteği ve erkek çocuk doğurmasına yönelik kadınlar üzerindeki baskılar da soyadı değişimi açısından ele alınabilir. Kadın evlilik ile birlikte soyadını değiştirerek babasının soyundan ayrılacağından ve çocuklarına eşinin soyadı verileceğinden, babasının soyunu devam ettiremeyecektir. Buna karşın, erkeğin soyadını

değiştirmesini zorunlu kılan herhangi bir durumun olmaması yani babanın soyunu devam ettirecek kişinin erkek olması toplumda erkek çocuğa verilen değeri ve geçmişten beri süregelen erkek çocuk sahibi olmanın önemini ve baskısını arttırmaktadır. Bu yönüyle soyadı değişimi, kız çocuğuna yönelik henüz doğmadan şekillenen cinsiyete dayalı bir ayrımcılığa hizmet etmektedir.

Dünya genelinde de doğumla edinilen soyadına bakıldığında, bazı araştırmacıların çocuğa babanın soyadının verilmesini evrimsel bir bakış açısıyla ele aldıkları görülmektedir (Ellison, 1994; MacEacheron, 2016). Bu araştırmacılara göre, biyolojik ve evrimsel olarak kadın ve kadının ailesi doğan çocuğun kendi soyundan olduğunu bilmektedir ve çocuğa kolaylıkla bağlanmaktadır. Ancak doğan bir çocuğun babaya ait olduğu bilgisi o kadar net değildir. Erkeğin soyadının çocuğa verilmesiyle, erkeğin ve ailesinin çocukla soybağı ilan edilerek çocuğa bağlılık ve yatırımları garanti altına alınmaya çalışılmaktadır. Diğer bir deyişle, erkeğin ve erkeğin ailesinin çocuğa bağlılığını pekiştirmek ve yatırımını garantilemek gibi bir evrimsel motivasyon ile çocuğa babasının soyadı verilmektedir. Her ne kadar ardında yatan motivasyonlar evrimsel olarak açıklanmaya çalışılmış olsa da, kadının ve çocuğun erkeğin soyadı üzerinden tanımlanması hem mevcut aile sisteminde hem de gelecek nesilde erkek üstünlüğünü sürdürmeye hizmet etmektedir. Kısacası, soyadı, toplumda ataerkil yapının devamlılığını sağlamaktadır.

Ataerkil sistemde soyadı değişiminin temsili, erkek için ne ifade ettiği ve kadına yüklediği anlamlar dikkate alındığında, soyadı değişiminin aile içi şiddet olgusu ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Halihazırda ataerkilliğin erkeklere sağladığı üstünlük ve gücün yanında, soyadı değişimiyle birlikte kadının erkeğin soyadını alması, erkeğin kadın üzerindeki sahiplik duygusunu pekiştirmekte ve kadının erkek tarafından kendi mülkiyetindeki bir nesne olarak algılanmasına yol açabilmektedir (Herron, 2010). Erkek, bu sahiplik algısını referans alarak eşi ile ilgili onaylamadığı, kendi inanç sistemine ters düşen durumlarda şiddet uygulamayı rasyonalize edebilir. Namus kültüründe (bkz., Sakallı-Uğurlu ve Akbaş, 2013) namus algısının erkeğin hem kendisinin hem de ailesinin namusu ile ilişkili olması da bu bağlamda ele alınabilir. Bu kültürlerde kadının, erkeğin namusunun ve aile itibarının belirlenmesinde büyük rolü olduğu vurgulanmıştır (Vandello ve Cohen, 2003). Bu açıdan, erkeğin namusuna yönelik algı, aile içindeki kadınlar başta olmak üzere bağlantılı olduğu tüm kişiler göz önünde bulundurularak belirlenmekte ve namusu tehlikeye atacak herhangi bir durumda erkek şiddete yönelebilmektedir (Ceylan-Batur ve ark., 2021; Vandello ve Cohen, 2003, 2008). Buradan hareketle, kadına yönelik şiddetin altında yatan düşünsel mekanizmaların temelinde, kadının erkeğin soyadını almasıyla güçlenen sahiplik algısı ve kadının evlilik sonucunda erkeğe bağlı olarak görülmesi olabilir.

Sonuç olarak, kadının soyadı değişimi ve ataerkil toplumsal yapı arasında güçlü bir karşılıklı etkileşim olduğunu söylemek mümkündür. Bu karşılıklı etkileşimde, ataerkil yapıyla şekillenen, evlilik ve aile kurumuna yönelik toplumsal normlar ve beklentiler, anneliğe atfedilen roller gibi unsurlar kadının soyadı tercihinin etkilemektedir. Ataerkil yapının soyadı değişimi üzerindeki etkisinin yanı sıra soyadı değişimi, ataerkilliğin değerini somutlaştıran bir uygulama olarak mevcut sistemi güçlendirmekte ve devamlılığını sağlamaktadır (Herron, 2010; Walker, 2012). Kadının soyadı tercihinde geleneksel olmayan bir tercih yapması durumunda karşılaşılabileceği güçlükleri nasıl yorumladığı, mevcut sisteme uyması yönündeki toplumsal baskı ve hissettiği ahlaki sorumluluk kritik bir rol oynamaktadır (Suter, 2004). Bu yönüyle; sosyal, psikolojik ve hukuki olarak şekillenen kadının soyadı tercihinin yalnızca bireysel bir süreç olarak değerlendirmek yanlış olacaktır (Walker, 2012).

Kadın çalışmaları, toplumsal cinsiyet ve sosyal psikolojik açıdan soyadı değişimine bakıldığında ise kadınlar açısından soyadı değişiminin gerçekleşebileceği iki önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Bunlardan ilki, aile kurma çabası ile evlilik aşamasında; diğeri ise herhangi bir nedenle aile birlikteliğinin

sarsılması sonucu oluşan boşanma durumunda görülmektedir. Alanyazında genel olarak araştırmacılar evlilik durumunda gerçekleşen soyadı değişimine odaklanmış (Nugent, 2010); ancak diğer bazı araştırmacılar soyadı değişimi konusunun boşanma bağlamında da ele alınması gerektiğini belirterek, bu konuyu çalışmıştır (Hoffnung ve Williams, 2016). Bu açıdan, bundan sonraki bölümlerde ilk olarak evlilikte kadının soyadı değişimi hakkında karar verme sürecini etkileyen unsurlar ve soyadını değiştirmeyen kadınlara ve eşlerine ilişkin tutumlar ele alınacaktır. Daha sonra ise boşanma sonucu oluşan soyadı değişimi konusu ve kadınlar için yaratacağı sorunlara değinilecektir.

Evlilik ile Kadının Soyadı Değişimi Süreçlerini Etkileyen Değişkenler

Evlilik ile soyadı değişimi kadının tek başına karar verdiği bir durum değildir. Soyadı değişimi konusunda karar alma süreçlerini, kadının evleneceği kişi, kendi ailesi ve eşinin ailesi de etkileyebilir. Kadının ve eş adayının demografik özellikleri, cinsiyetçilik düzeyleri, feminist görüşleri benimseme düzeyleri, eş adaylarının ve ailelerin soyadı konusundaki tutumları gibi birçok farklı sosyal psikolojik değişken etkilemektedir. Demografik özellikler açısından alanyazına bakıldığında, yaş, sosyo-ekonomik düzey, yaşanılan bölge, politik görüş, eğitim düzeyi ve annenin eğitim düzeyi gibi değişkenlere odaklanıldığı görülmektedir (Gooding ve Kreider, 2010; Hoffnung, 2006; Noack ve Wiik, 2008). Soyadını değiştirmeyen kadınların oranının %13 ila %35 arası olan Amerika'da (Goldin ve Shim, 2004), yapılan çalışmalarda eşinin soyadını alan kadınlar, genellikle daha genç yaşta evlenen, düşük eğitim düzeyine sahip, çalışmayan, geliri düşük kişiler iken; eşinin soyadını almayan kadınlar ise kariyer hedefli, eşi ile yaş farkı yüksek olan ve yüksek eğitime (özellikle yüksek lisans ve doktora) sahip kişilerdir (Gooding ve Kreider, 2010; Hoffnung, 2006; Scheuble ve Johnson, 2005). Benzer şekilde, Norveç örnekleminde de, eğitim seviyesi yüksek olan ve daha ileri yaşta evlenen kadınların doğum soyadlarını daha çok tuttukları görülmüştür (Noack ve Wiik, 2008). İleri yaşta evlenen kadınların doğum soyadlarını daha çok tutmaları, doğumla gelen soyadıyla daha uzun süredir kimliklenmiş ve profesyonel kimliklerini de bu soyadıyla ilintili inşa etmiş olmaları ile açıklanabilir. Dahası, bu kadınların soyadı tercihlerinin annelerinin eğitim seviyesinden de etkilendiği, annenin eğitim seviyesi yüksek olduğunda kadınların doğum soyadını tutma eğiliminde oldukları bulunmuştur (Noack ve Wiik, 2008). Ek olarak, sosyo-ekonomik düzeyleri yüksek olan kadınlar evlilikte doğum soyadlarını tutmuşlardır. Ayrıca, kendi doğum soyadını tutmayı tercih eden kadınların maaşlı bir işte çalışmaya daha çok önem verdikleri (Noack ve Wiik, 2008) ve daha yüksek statülü işlerde çalıştıkları görülmüştür (Hoffnung, 2006). Soyadı değişimi konusunda araştırılmış olan diğer bir demografik değişken ise yaşanılan bölgedir. Amerika'nın doğusunda okuyan kadın katılımcılar, orta batısında okuyan kadın katılımcılara kıyasla, evlenince doğum soyadını değiştirmeyi planlamadıklarını daha fazla belirtmişlerdir (Scheuble ve ark., 2012). Bunun yanı sıra kentsel bölgelerde yaşayan kadınlar, kırsal bölgelerde yaşayan kadınlara göre daha çok doğum soyadlarını tutmuşlardır (Noack ve Wiik, 2008). Buradan yola çıkarak, kadınların soyadı tercihlerinin yaşadıkları çevrenin normatif beklentileri ve kültürel değerleriyle sosyal bağlamda şekillenen bir pratik olduğunu söylemek mümkündür.

Demografik özelliklerin yanı sıra kadınların soyadı değişimini nötrden olumluya kadar farklı düzeylerde algılamalarını (Foss ve Edson, 1989; Kline ve ark., 1996) ve evlilikte soyadı tercihlerini pek çok farklı sosyal psikolojik değişken etkileyebilir. Bunlar, aileye/anneliğe verilen önem (Hoffnung, 2006), toplumsal rollerin cinsiyetler arası dağılımında eşitlikçi tutum, cinsiyetçilik düzeyi (Robnett ve Leaper, 2013), feminist özdeşleşme (Hamilton ve ark., 2011), dindarlık (Keels ve Powers, 2013), evlenilecek kişinin soyadı değişimi konusundaki düşünceleri (Jones ve ark., 2016), yakın sosyal çevrenin (örn., kadının kendi ailesi, eşinin ailesi ve arkadaşlar) tutumları veya toplumun normları (Keels ve Powers, 2013) ve aidiyet

hissettikleri küçük grupların (örn., profesyonel meslekleri) bu konuya bakış açıları (Noack ve Wiik, 2008) şeklinde ele alınmaktadır.

Kadınların aileye ve anneliğe verdikleri önemin araştırıldığı bir çalışmada, eşinin soyadını alan kadınların, doğum soyadını tutan kadınlara kıyasla, ebeveynlik rolüne daha çok değer atfettikleri ve anne olmalarının daha olası olduğu görülmüştür (Hoffnung, 2006). Benzer şekilde, bazı araştırmacılar da (örn., Foss ve Edson, 1989; Suter, 2004) soyadını değiştiren kadınların diğerlerine oranla bireysellikten çok aile ilişkilerine öncelik veren kişiler olduklarını öne sürmüşlerdir. Evliliğe verilen anlama bakıldığında ise soyadını değiştiren kadınlar kendi soyadını tutan kadınlara kıyasla daha az liberal bir tutum sergilemişlerdir. Yapılan çalışmada eşinin soyadını alan kadınların, evliliğin iyi bir gelenek olduğunu, çocuk sahibi olmak için evliliğin gerekli olduğunu ve evlilik dışı birlikte yaşamının kabul edilemez olduğunu daha fazla destekledikleri bulunmuştur (Noack ve Wiik, 2008).

Kadınların doğumla gelen soyadlarını tutmalarını ya da eşlerinin soyadlarını alarak soyadlarını değiştirmelerini, toplumsal rollerin cinsiyetler arası dağılımı konusunda ne düzeyde eşitlikçi oldukları yani cinsiyetçilik düzeyleri (Robnett ve Leaper, 2013), feminist görüşleri ve feminist özdeşimleri (Mills, 2003) etkilemektedir. Araştırmacılar, korumacı cinsiyetçilik düzeyi yüksek (Robnett ve Leaper, 2013) ve kadına yönelik daha cinsiyetçi tutumlara sahip (Hoffnung, 2006) kadınların eşinin soyadını alma eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Benzer şekilde, geleneksel cinsiyet rollerini daha çok kabullenen kadınların eşlerinin soyadlarını aldıkları bulunmuştur (Goldin ve Shim, 2004; Gooding ve Kreider, 2010). Buna karşın, farklı gruplara karşı (örn., LGBTQIA+) önyargıları düşük olan, feministlerle olumlu özdeşleşen ve toplumsal cinsiyet açısından ileri bir dünya görüşüne sahip olan kadınlar, evlilikte kendi doğum soyadlarını tutma eğilimi göstermişlerdir (Hamilton ve ark., 2011). Dolayısıyla, ataerkil aile sisteminin kadınların soyadlarını değiştirmesi durumunu meşrulaştırdığını ve daha cinsiyetçi tutumlara sahip kadınların bu ataerkil yapıyı sürdürme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür. Evlilikle kadın, babaya aidiyetten evlendiği erkeğe aidiyete geçmiş olarak görülmekte ve bir ölçüde eşinin bir mülkü sayılmaktadır (Emens, 2007; Mills, 2003). Kadının erkek tarafından sahiplenilmesine ve kontrol edilmesine uyumlu bir şekilde eşinin soyadını alması onaylanmaktadır.

Kadınların geleneksel soyadı tercihlerine yönelmesinde etkili olan diğer bir değişken de dindarlıktır. Araştırmalara göre, eşinin soyadını alan kadınların bazıları, bu kararlarının ardındaki motivasyonu dini inançları olarak açıklamışlardır (Keels ve Powers, 2013). Ayrıca, dindarlığın İncil'e bağlılık ve güvenle ölçüldüğü bir çalışmada, hem erkek hem de kadın katılımcılar için dindarlık arttıkça kadınların eşinin soyadını almasına yönelik tutumların daha olumlu olduğu görülmüştür (Hamilton ve ark., 2011). Yurt dışındaki çalışmalara paralel olarak, dindarlığın cinsiyetçilik ile pozitif korelasyon gösterdiği Türkiye'de de (Taşdemir ve Sakallı-Uğurlu, 2010) dindarlık düzeyi arttıkça kocanın soyadının alınmasına yönelik tutumların da olumlu yönde olacağı beklenebilir.

Evlenme aşamasında birçok kadının soyadı tercihini etkileyen unsurlardan biri de evleneceği kişinin bu konudaki düşüncesidir (Robnett ve Leaper, 2013). Jones ve arkadaşları (2016), İngiltere'de birçok kadının soyadı konusunda eşlerinin rızasını aldıklarını göstermiştir. Araştırmacılar, kadınların soyadı tercihlerine eşlerinin açık veya örtük bir şekilde ilettikleri isteklerine göre karar verdiklerini belirtmektedir. Bu bilgiye dayanarak, evlenilecek olan erkeğin, erkeklığe verdiği önem, cinsiyetçilik düzeyi ve feminizme ilişkin tutumları eşlerine soyadı değişimi konusunda ne derece destek olacaklarını veya baskı yapacaklarını etkileyebilir. Özellikle bir kadının kendi doğum soyadını tutmak istemesi erkeklığe tehdit olarak algılanabilir (Kosakowska-Berezecka ve ark., 2016) ve erkekler kırılğan erkekliklerini (Vandello ve ark., 2008) korumak için kadının doğum soyadını tutmasına karşı çıkabilirler. Kırılğan erkeklik, erkeklığe tehdit ve erkeksi

cinsiyet rol stresi ile kadına yapılan soyadı alma baskısı arasındaki ilişkinin gelecek çalışmalarda incelenmesi yerinde olacaktır.

Son olarak, soyadı değişimi hakkında karar alma sürecini, ailenin düşünceleri ve toplumsal normlar da etkilemektedir (Keels ve Powers, 2013). Soyadı tercihleri üzerine yapılan görüşmelerde kadınlar, eşlerinin soyadını almayı tercih etmelerinde en çok ailelerinin bu yöndeki beklentisinin (%91) ve erkeğin soyadını almanın sürdürülmesi gereken bir gelenek olduğu görüşünün (%83) etkisinden bahsetmişlerdir. Ailenin bu beklentisi bazen açıkça dile getirilirken, bazı kadınlar hiç konuşulmasa da ailenin bu yönde bir beklentisi olduğunu bildiklerini dile getirmişlerdir. Dolayısıyla, bazen sözlü olarak dile getirilen bazen de sosyalizasyon sürecinde bir norm olarak kabul edilip gelenekleştirilen soyadı pratikleri kadınların tercihlerini şekillendirmektedir (Keels ve Powers, 2013).

Ailenin etkisi ve toplumsal normların yanı sıra meslek ile ilintili aidiyet veya mesleki kimliği kadınların soyadı tercihlerini etkilemektedir. Yapılan bir nitel çalışmada, kendi soyadını tutmayı tercih eden kadınların bazıları, soyadlarının profesyonel kimlikleri ile ilişkili olduğunu ve soyadı tercihlerinin profesyonel nedenlerle şekillendiğini belirtmişlerdir (Twenge, 1997). Ayrıca alanyazındaki bulgular kariyer odağı yüksek kadınların, düşük olanlara kıyasla, kendi soyadını tutmayı daha çok tercih ettiklerini göstermektedir (Johnson ve Scheuble, 1995; Noack ve Wiik, 2008; Scheuble ve ark., 2000). Noack ve Wiik (2008), kadınların kendi doğum soyadını tutmayı tercih etmelerinin nedenleri arasında mesleki kimliği korumanın yanı sıra kariyer odaklı kadınların bulunduğu sosyal çevrede bu tercihin yaygın olmasının ve meslektaşlarının etkisinin olabileceğini belirtmiştir. Ele alınan bu çalışmalara ek olarak, kadının soyadı tercihini etkileyebilecek olan bir diğer neden de soyadının kişinin mesleki çalışmaları hakkında önemli bir bilgi kaynağı olması olabilir. Örneğin, bir akademisyenin soyadı, onun akademik yayınlarıyla bilinirliğini ve tanınırlığını yansıtır. Akademik hayatına başlamış, yayınlar yapmış bir kişinin evlilik ile soyadı değişimi onun akademik kimliğinde farklılığa ve sorunlara neden olabilmektedir. Bu da alanda yayınların farklı kişiler tarafından yapıldığı algısına yol açabilir. Kadın akademisyenler atıfları hakkında bilgi toplamak istediğinde farklı soyadları ile arama yapmak durumunda kalabilirler. Kadın akademisyenlerin bazıları bu durumu çözmek için evlendikten sonra değişen soyadlarının yerine önceden yayın yaptıkları doğum soyadlarını kullanmaya devam etmektedir.

Yukarıda bahsedilen bulgulardan farklı olarak, kadınların evlilikte soyadı tercihlerinin estetik kaygıyla da şekillenebildiği görülmektedir (Robnett ve Leaper, 2013). Örneğin, kadın katılımcılardan biri, eşinin soyadı kendisine uymayacak, tuhaf bir soyadı olmadığı sürece eşinin soyadını alacağını belirtmiştir. Soyadına ilişkin tercihlerin hangi sebeplere dayandırıldıklarını inceleyen bir başka çalışmada, kadın katılımcıların geleneksel olmayan soyadı tercihlerini estetik nedenlerle erkeklerden daha çok ilişkilendirdikleri bulunmuştur (Lockwood ve ark., 2011). Bu tür bir estetik kaygının ayrımcılığa karşı çıkma ya da cinsiyetçiliğe tepki verme ile ilişkisi düşük gözükmektedir. Odaklanılan nokta kadının soyadının değişmesinin doğru-yanlış olması değildir. Ancak bu tür estetik bir kaygı nedeniyle soyadı tercihi yapma konusu ve cinsiyetçilik arasındaki ilişki gelecek çalışmalarda araştırılabilir.

Bu noktaya kadar kadınların soyadı tercihi aşamasındaki karar verme süreçlerini etkileyen sosyal psikolojik değişkenler ele alınmıştır. Oysaki alanyazın incelendiğinde, araştırmacıların, soyadı değişimine ilişkin tutumları, kişilerin geleneksel soyadı seçiminden uzaklaşan, farklı seçimler yapan kadınlara yönelik tutumları ile bu kadınların eşlerine yönelik tutumlarına da odaklandıkları görülmektedir. Bu açıdan, sonraki bölümde soyadı değişimindeki tercihlere ve bu farklı tercihleri yapan kadınların ve eşlerinin nasıl algılandığı konusundaki araştırmalar sunulacaktır.

Soyadı Değişimine, Soyadını Değiştiren/Değiştirmeyen Kadınlara ve Eşlerine Yönelik Tutumlar ve İlişkili Değişkenler

Alanyazında soyadı değişiminin nasıl algılandığını ve buna yönelik tutumları inceleyen çalışmalar mevcuttur. Evlilikte soyadı değişiminin gençler (18 - 32 yaş arası) için ifade ettiği anlamın incelendiği bir çalışmada “Bir kadın evlendiğinde, kendi soyadını bırakıp eşinin soyadını alması ...dır.” ifadesine katılımcıların %91’i ailelerin beklediği bir evlilik pratiği cevabını verirken, %83’ü bu tercihin sürdürülmesi gereken bir gelenek olduğunu ifade etmiştir (Keels ve Powers, 2013). Kadının eşinin soyadını almasına sıkça atfedilen diğer anlamlar ise aile bütünlüğünü inşa etmenin iyi bir yolu olduğu (%82), eşiyile farklı soyadlarına sahip olmaktan daha kolay olduğu (%81) ve çocuk sahibi olunacaksa önemli olduğu (%67) şeklindedir. Aynı çalışmada katılımcıların %54’ü soyadı değişiminin çok önemli olmadığını belirtmiştir. Soyadı değişimine yönelik tutumların geniş yaş aralığına sahip (18 - 88) katılımcılar ile incelendiği bir diğer çalışmada, kadının eşinin soyadını alması daha olumlu değerlendirilmiştir (Hamilton ve ark., 2011). Katılımcıların yaklaşık %72’si kadının evlendiğinde eşinin soyadını almasının daha iyi olduğunu ifade ederken, katılımcıların % 50’si ise kadının eşinin soyadını almasının yasal bir gereklilik olmasının iyi bir fikir olduğunu belirtmişlerdir. Soyadı değişimi ile ilgili vurgulanan bir diğer konu ise soyadı ve kimlik ilişkisidir. Kadının soyadı değişimini olumlu değerlendirmeyen katılımcılar bireysel kimlik yitimine sebep olabileceğini vurgularken, olumlu değerlendirenler ise evlilik ile edindikleri yeni kimliğin önemine ve çocuk sahibi olmaları durumunda tüm aile üyelerinin aynı soyadına sahip olmasının daha iyi olduğuna dikkat çekmiştir (Hamilton ve ark., 2011).

Toplumsal cinsiyet kalıp yargıları açısından bakıldığında, Etaugh ve arkadaşları (1999), doğum soyadını ya da çift soyadı kullanan kadınların eşinin soyadını alan kadınlara kıyasla daha yetkin ve karar verme yetisine sahip olarak algılandığını bulmuşlardır. Bir diğer çalışmada ise katılımcılar, evlilikle soyadını değiştiren kadınları geleneksel cinsiyet rollerine uyumlu, ataerkilliği, cinsiyetçi sistemi ve erkeksiliği daha değerli gören kişiler olarak algılamıştır (Pilcher, 2017). Forbes ve arkadaşları (2002) ise çift soyadı kullanan kadın ve erkeklerin nasıl algılandığını Avrupalı Amerikalı öğrenci örneklemleri ile araştırmışlardır. Bu araştırmanın bulgularına göre, soyadını değiştiren kadınlar bağımlı olma, diğerleriyle ilgilenme ve bakım gösterme gibi geleneksel olarak kadınsı değerlendirilen özelliklerle bağdaştırılmıştır. Doğum soyadını tutanlar ise daha yetkin, zeki ve bireysel yönelimli, yani geleneksel olarak daha erkeksi görülen özelliklerle tanımlanmıştır. Çift soyadı kullanan kadınlar, daha arkadaş canlısı, iyi huylu, çalışkan ve meraklı olarak algılanmıştır. Ayrıca, bu kadınlar eğitilmiş ve kariyer sahibi olarak görülmüştür. Benzer şekilde, çift soyadı kullanan erkekler de daha uzlaşıcı/uyumlu, iyi huylu, evliliğini koruyan ve evliliğine bağlı algılanmıştır. Buna karşın, bazı araştırmacılar, soyadını değiştirmek istemeyen kadınların olumsuz algılandığını öne sürmektedir (Harris, 2011; Robnett ve ark., 2016).

Evlilikte soyadı tercihiyle ilişkin bir başka çalışmada ise, katılımcılara soyadını değiştiren, değiştirmeyen veya çift soyadı kullanan bir kadınla ilgili bir senaryo sunulmuştur. Sonrasında katılımcılardan senaryodaki kadının evliliğine bağlılığını ve eşinin boşanmayı istemesi durumunda ne derece haklı olacağını değerlendirmeleri istenmiştir. Elde edilen bulgular, düşük eğitim seviyesine sahip erkeklerin soyadını değiştirmeyen kadının evliliğe bağlılığını daha düşük ve eşinin boşanma isteğini daha haklı olarak değerlendirdiklerini göstermektedir (Shafer, 2017). Soyadı tercihinin senaryo ile manipüle edildiği bir diğer çalışmada ise hem kadın hem de erkek katılımcılar, soyadını değiştirmeyen kadının evliliğe bağlılığını daha düşük olarak değerlendirmişlerdir (Robnett ve ark., 2016). Buna ek olarak, katılımcıların büyük çoğunluğu (%77) soyadını değiştirmeyen kadını yetkin ve karar verme yetisine sahip kişilik özellikleri ile tanımlamıştır.

Bir başka deyişle, katılımcılar soyadını değiştirmeyen kadını bağımsız, inatçı, kontrol eden, güçlü, kendine güvenen ve baskın gibi kişilik özellikleriyle betimlemişlerdir. Kadınların soyadı tercihine göre kalıp yargısal değerlendirildiğini gösteren bir başka çalışmada, doğum soyadını değiştirmeyen kadının, eşinin soyadını alan ya da çift soyadı kullanan kadınlara göre daha bağımsız, hırslı, yetkin ama daha az duygusal ve ilgili görüldüğü belirtilmiştir (Noordewier ve ark., 2010).

Bahsedilen çalışmalarda katılımcıların, soyadını değiştirenlere ya da alternatif yolları tercih edenlere yönelik tutumlarını daha önce ele aldığımız demografik ve sosyal psikolojik değişkenler etkilemektedir. Demografik özellikler açısından, Hamilton ve arkadaşları (2011), tutucu-liberal boyutlarında ölçülen politik görüşlerin, katılımcıların soyadı değiştirenlere ilişkin tutumlarını etkilediğini göstermişlerdir. Bu araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların politik görüşleri liberal görüşlere doğru ilerledikçe, kadınların eşlerinin soyadlarını almalarına karşı çıkma oranları artmaktadır (Hamilton ve ark., 2011). Sosyal psikolojik değişkenler açısından ise, Hamilton ve arkadaşları (2011), katılımcıların kendilerini feminist olarak tanımlayıp tanımlamadıklarını, yani feministlerle özdeşleşmelerini evet/hayır olarak ölçmüşlerdir. Hesapladıkları korelasyon analizine göre, kendilerini feminist olarak tanımlamayan katılımcılar, kadının eşinin soyadını alması gerektiği ile daha fazla hemfikir olma eğilimindedir. Ayrıca, Hamilton ve arkadaşlarının (2011) çalışmasında kadının eşinin soyadını alması geleneğinin din, kültür, toplum gibi sosyal belirleyicilerden etkilendiği ve normatif kabul edildiği dile getirilmiştir. Hiyerarşik sosyal yapıyı desteklemek ve grup bazlı eşitsizliği meşru görme yönelimi olan sosyal baskınlık yönelimi (Pratto ve ark., 1994), kadınların soyadı tercihlerine yönelik tutumlarını etkileyebilecek bir diğer değişkendir. Kişilerin sosyal baskınlık yönelimi yükseldikçe, soyadını değiştirmeyen kadının evliliğe bağlılığını daha düşük algıladıkları görülmüştür (Robnett ve ark., 2016). Bu bulgu her iki cinsiyet için geçerli olsa da sosyal baskınlık yöneliminin, özellikle erkek katılımcıların algıları üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğu vurgulanmıştır. Erkeklerin geleneksel soyadı pratiklerine ters düşen kadınları daha olumsuz değerlendirmeleri, avantajlı konumda oldukları hiyerarşik düzeni sürdürme eğiliminde olup, bu kadınları tehdit olarak algılamalarından kaynaklanıyor olabilir.

Kadınların soyadı tercihleri toplumda sadece kadına yönelik tutumları değil, eşlerin bu tercihlere ilişkin tutumlarını ve eşlere ilişkin tutumları da etkileyebilmektedir. İngiltere’de yapılan bir çalışmada (Thwaites, 2013), evlilik durumunda soyadını değiştirmemeyi düşünen kadınların partnerleri rahatsızlık hissetmişlerdir. Erkeklerin eşleri olacak kişiden geleneksel soyadı değişimini istemelerinin bir nedeni, kendi soyadını almayan bir eşin onların erkeksiliklerine bir tehdit (örn., Vandello ve ark., 2008) olarak algılanması olabilir. Eşinin soyadını almayan kadınların, yetkinlik kişilik özelliklerinin daha yüksek ve duygusal ifade etme kişilik özelliklerinin daha düşük olduğu bulunmuştur (Robnett ve ark., 2018). Deneysel olarak yapılan ikinci çalışmalarında Robnett ve arkadaşları (2018), eşinin soyadını almayan kadın koşulundaki erkeklerin, yetkinlikte düşük ve duygusal ifade etmede yüksek değerlendirildiğini bulmuşlardır. Kadının kendi soyadını tuttuğu evlilik koşulunda, erkeğin kadından daha düşük güce sahip olduğu algılanmıştır. Eşinin soyadını aldığı koşulda ise, katılımcıların yarısı gücü kadında diğer yarısı da erkekte algılamıştır. Ayrıca, düşmanca cinsiyetçilikten yüksek puan alan katılımcılar, kadının eşinin soyadını almadığı koşuldaki erkek figürünün gücünü kadından daha düşük algılamışlardır (Robnett ve ark., 2018). Bu araştırma serisi göstermiştir ki, eşi soyadını almayan erkeklere ilişkin kalıp yargılar erkeksilikten uzaklaşmakta ve erkeğin gücünün azalması ile ilgili görülmektedir.

Bu noktaya kadar evlilik ile kadınların soyadı değişimi hakkındaki karar alma sürecini ve kadınların soyadı değiştirip/değiştirmemesine ilişkin tutumları etkileyen demografik ve sosyal psikolojik değişkenler ele alınmıştır. Ancak kadınların soyadı değişimi, evlilik sürecinde olduğu gibi boşanma sürecinde de ortaya

çıkmaktadır. Bundan sonraki bölümde boşanma durumunda soyadı değişimi ve kadınların hayatına etkileri hakkında bilgiler sunulacaktır.

Boşanma Durumunda Soyadı Değişimi ve Kadınların Hayatına Etkileri

Kadınların soyadlarının değiştiği tek durum evlilik değildir. Boşanma durumunda da kadınlar için yine soyadı değişimi söz konusudur. Türkiye’de boşanma durumlarında kadınların soyadları, eğer dilekçe vermezler ise, otomatik olarak doğum soyadlarına çevrilmektedir. Hukuki açıdan ekstra bir çaba gösterilmezse boşanma sonrası kadının soyadı evlilik öncesi soyadına çevrildiğinden, eski eşinin soyadını tutmak isteyen kadınların bu tercihlerinin gerçekleşme ihtimali düşmektedir. Bu tercih genellikle isimleri ile tanınan profesyonel kadınlar (örn., sanatçılar, avukatlar, akademisyenler) tarafından yapılmaktadır. Boşanma davaları sonuçlanırken herhangi bir dilekçe verilmemiş ise, kadının soyadı doğrudan doğum soyadına dönmektedir. Boşanma aşamasında ayrıldıkları eşin izni alınarak dilekçe ile başvuru yapılırsa kadın eski eşinin soyadını tutabilmektedir. Boşanma durumunda kadınların soyadı tercihleri hakkında yurt dışında gerçekleştirilmiş çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bazı ülkelerde boşanma sonrası evlilik soyadını tutma şansı olabildiği için Hoffnung ve Williams (2016) hangi özelliklere sahip kadınların doğum soyadlarına geri döndükleri, hangilerinin ise evlilik soyadını tuttuğunu araştırmışlardır. Bu çalışmanın bulgularına göre, daha eğitilmiş ve genç kadınlar doğum soyadına geri dönmüşlerdir. Boşanma sonucunda kendi özerk kişiliğini ve kimliğini kurmak ve korumak için doğum soyadlarına geri dönmeyi tercih etmişlerdir (Hoffnung ve Williams, 2016). Buna karşın, bazı kadınlar ise boşanma sonucunda çocuklarını düşünerek (çocuklarına babalarının soyadı verildiği için) aile birlikteliğine zarar vermemek adına eşlerinin soyadlarını tutmuşlardır (Boxer ve Gritsenko, 2005; Ceynar ve Gregson, 2012; Hoffnung ve Williams, 2016).

Boşanma, çiftler için önemli bir dönüm noktası olabilir ve boşanan kişiler için farklı olumsuz psikolojik süreçler oluşabilir. Makalenin amacı kapsamında kadınlar ve soyadları açısından olaya yaklaşıldığında, evlenirken eşinin soyadını alıp belirli bir süre evli kalan bir kadının soyadı değiştirme süreci bazı kadınların psikolojik sorunlar yaşamasına neden olabilir. Kadının sosyal kimliğinde bir yer bulan eşinden aldığı soyadının ve eşinin ailesiyle kurduğu akrabalık bağının boşanma ile elinden alınması, kadının yeni bir kimlik inşa etmesini zorunlu kılmaktadır (Aksakal, 2020). Özellikle evlilik süresi uzadıkça zaman, kadının evlilikle edindiği soyadına bağlılığı ve bu soyadı üzerinden inşa ettiği kimliği daha güçlü olabileceğinden, kişinin yaşayacağı olumsuzluklar daha fazla olabilmektedir (Hoffnung ve Williams, 2016). Benzer şekilde, evliliğin süresi uzadıkça, evlilikte kullanılan soyadı ile profesyonel kimlik arasındaki ilişki güçlenebilir ve soyadı değişimi süreci zorlaşabilir. Spor yönetimi alanında tanınırlığı yüksek bir akademisyen, boşanma sürecinde çokça yayın yaptığı eşinin soyadını bırakmanın hiç kolay olmadığını ve soyadı konusunda net bir karara varmasının bile aylar aldığını belirtmiştir (Geurin-Eagleman, 2015).

Boşanma sonucunda soyadı değişen kadının varsa çocuklarıyla farklı soyadına sahip olacak olması zorluk yaratacak bir başka durum olarak değerlendirilebilir. Ceynar ve Gregson (2012) boşanma sonrası eşinin soyadını tutan kadınların, sıklıkla çocuklarıyla aynı soyada sahip olmanın önemini vurguladıklarını, çocuklarıyla aynı soyada sahip olmanın kadını (“bekar anne”) ve çocuğu damgalanmaktan koruyabileceğini belirtmişlerdir. Bu yönüyle kadının boşanma nedeniyle soyadının değişmesinin karmaşık bir durum olabileceği ve bu sürecin ilerleyişinde kadının daha çok söz hakkı olmasının hem kadın hem de çocuk için olumlu sonuçlar doğurabileceği söylenebilir.

Erkekler gönüllü olarak talep etmediği sürece yaşamları boyunca soyadlarını değiştirmeleri gereken bir durumla karşılaşmazken, boşanma durumunda kadının soyadı kanuni olarak doğum soyadına dönmektedir. Bu durumda da kadın adına karar verilmektedir. Boşanma sonrası kocasının soyadını tutmak

isteyen kadınlar için de karar yine erkeğin inisiyatifine bırakılmaktadır. Diğer bir deyişle, ülkemizde kadına evlenirken ancak mahkeme yoluyla sağlanan kendi soyadını belirleme hakkı, boşanırken de eski eşinin onayına tabii tutulmaktadır. Boşanan kadının, çocuğuyla aynı soyadına sahip olmak, iş hayatında tanınırlığını aynı isimle sürdürebilmek ve benzeri sebeplerle eski eşinin soyadını kullanmaya devam etmek istemesi durumunda erkeğin onayı gerekmektedir. Aynı zamanda boşanma sonrasında soyadı değişen kadın bütün resmi belgelerde (örn., nüfus cüzdanı, ehliyet, pasaport, banka cüzdanı vb.) soyadını değiştirmek zorunda kalmaktadır. Boşanma sürecinin psikolojik zorluğunun yanında bu resmi işlemlerle uğraşmak kadın için zaman kaybı ve yıpratıcı bir süreçtir. Amerika’da yapılan çalışmada, boşanma sonrası eski eşinin soyadını tutan kadınlar, hâlihazırda bunalıcı bir süreç olan boşanma anında, bürokratik işlemlerin zorlayıcılığının da soyadı tercihlerini etkilediğinden bahsetmişlerdir (Ceynar ve Gregson, 2012).

Boşanma sonrası soyadı değişiminin yarattığı bir diğer sorun, kadının özel hayatına dair bir bilgiyi onun kontrolü dışında bilinir kılmasıdır. Boşanma sonrasında erkeğin soyadı değişmediğinden boşandığı bilgisi kendi özelinde kalmaktayken, kadının değişen soyadı ile boşandığı topluma bildirilmiş olup bu durum kadını damgalanmaya daha açık hale getirecektir (Aksakal, 2020). Bu bulguya cinsiyetçilik açısından bakıldığında, boşanma sonucunda kadının tekrar doğum soyadına döndürülmesi ile sosyal çevresine evlilik statüsü bildirilerek kadının davranışlarının kontrol edilmesi gerektiğine dair ipuçları verilmektedir. Ayrıca, soyadları mesleki kimlikleriyle ilişkili olan kadınlar için soyadı değişimi, boşandıkları bilgisini mesleki çevrelerinde de görünür kılacaktır. Örneğin, akademisyen kadınların boşanma süreçleri ve yaşadıkları sorunlar üzerine bir tez çalışmasında katılımcılardan biri, özgeçmişini gören birinin yayınlarındaki isme bakarak hangi tarihte evlenip hangi tarihte boşandığını bileceğini, bunun yaşanan önemli sorunlardan biri olduğunu belirtmiştir (Uğur, 2014). Bu yönüyle boşanma sonucu soyadı değişimi, kadınların kontrolü dışında evlilik statüsü hakkında toplumu bilgilendirmekte ve özel hayatları hakkındaki bilgileri kendileri açıklamak isemeseler bile gözler önüne sermektedir.

Boşanma sonrası soyadı değişiminin yarattığı sorunların yanı sıra, yapıcı bir yönü olduğunu belirten bulgular da vardır. Yapılan çalışmalarda, boşanma sonrasında soyadını değiştirmenin kapanış/sonuca erme ihtiyaçlarını, etnik kimlikleriyle uyumlu soyadına dönme isteklerini veya özerk benliklerini yeniden kurup sürdürmelerini sağladığını belirten kadınlar bulunmaktadır (Boxer ve Gritsenko, 2005; Ceynar ve Gregson, 2012). Ayrıca, eşiyle oldukça yoğun sorunlar yaşayan kadınlar boşanma sonucunda ayrıldıkları kişinin soyadını taşımak istemeyebilirler. O kimlikten ya da bağdan kopmak onlar için büyük bir avantaj olabilir. Durum ne olursa olsun burada gerekli olanın, kanunlar ve sosyal normlarla belirlenen seçimlerden öte kadının, boşanma anında ihtiyacına göre soyadı tercihinin karar vermesini mümkün kılan sosyal ve kanuni bir ortamın sağlanması gerektiği söylenebilir.

Sonuç

Bireylerin benliklerini tanımlarken ve diğerlerine kim olduklarını açıklarken kullandıkları soyadı, isimle beraber en önemli kimlik bilgisidir. Psikolojik ve sosyal açıdan birçok anlam yüklü olan soyadının, kadınlarda evlilik ya da boşanma ile değişmesi toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından önemli bir konudur. Birçok ülkede hukuki olarak kadınlara zorunlu koşulan ya da geleneksel olarak onaylanan soyadı değişimi konusu bu makale kapsamında tutumlar ve cinsiyete dayalı ayrımcılık açısından ele alınmıştır. Bu derleme makalesi kapsamında, soyadı değişimini gerçekleştiren ya da gerçekleştirilmeyen kadınlara ve eşlerine ilişkin algılar, kalıp yargılar, tutumlar ve kadınların soyadı değiştirmeye ilişkin karar verme sürecini etkileyen unsurlar sunulmuştur. Kadınların soyadı tercihlerini etkileyen demografik özellikleri, yaş, sosyo-ekonomik düzey, yaşanan bölge, politik görüş, eğitim düzeyi ve annenin eğitim düzeyi değişkenleri açısından ele

alınmıştır (örn., Gooding ve Kreider, 2010; Hoffnung, 2006; Noack ve Wiik, 2008). Kadınların soyadı tercihlerini etkileyen sosyal psikolojik değişkenler ise aileye/anneliğe verilen önem (örn., Hoffnung, 2006), cinsiyetçilik (örn., Robnett ve Leaper, 2013), feministlerle özdeşleşme (Hamilton ve ark., 2011), dindarlık (örn., Keels ve Powers, 2013), evlenilecek kişinin (örn., Jones ve ark., 2016) ve yakın sosyal çevrenin tutumları veya toplumsal normlar (örn., Keels ve Powers, 2013) olarak incelenmiştir. Benzer şekilde, soyadı değiştiren ya da değiştirmeyen kadınlara ve onların eşlerine ilişkin tutumlar da demografik değişkenler ve cinsiyetçilik (Robnett ve ark., 2018), feminist özdeşleşme ve sosyal baskınlık yönelimi (Robnett ve ark., 2016) gibi değişkenlerle ilişkili bulunmuştur. Boşanma durumunda kadınların soyadı tercihlerini, eğitim ve yaş gibi demografik değişkenlerin (Hoffnung ve Williams, 2016) yanı sıra çocuklarıyla aynı soyadına sahip olmak (Ceynar ve Gregson, 2012) veya kendi özerk kimliğini kurmak ve korumak (Boxer ve Gritsenko, 2005) gibi motivasyonların etkilediği görülmüştür.

Bu derleme makalesinde ele alınan kadının soyadını değiştirmesi konusundan farklı olarak, yurt dışında yapılan bir çalışmada (Hamilton ve ark., 2011) erkeklerin soyadı değiştirip, eşlerinin soyadını almalarına yönelik tutumlar da ölçülmüştür. Bulgulara göre katılımcıların %46.5'i olamaz ya da pek olmaz derken, %53.5'i olabilir ya da olur cevaplarını vermişlerdir. Türkiye'de erkeklerin soyadını değiştirmesi durumunun nasıl algılandığı, bu tür erkeklere ne tür kalıp yargılar atfedildiği çalışılabilir. Gözlemlerimize dayanarak, bu tür erkeklere "kılıbık", "pısırık", "hanımcı" ve "hanım köylü" gibi lakaplar takılması ve erkekliklerinin sorgulanması söz konusu olabilir. Eşinin soyadını alan erkeklerin yanı sıra bu durumdaki kadına ilişkin algılar ve tutumlar da değişebilir. Büyük olasılıkla eşine soyadını veren kadınlar mesleki (örn., sanatçı, politikacı) açıdan tanınmış ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki kadınlar olarak ele alınabilir. Bu kategorideki kadınlar diğer kadınlardan ayrıştırılarak erkeğin kadının soyadını alması durumu meşrulaştırılabilir. Örneğin, Türkiye'nin eski başbakanlarından Tansu Çiller'in (kadın politikacı) eşi Özer Uçuran evliliklerinin ardından Çiller soyadını da almıştır. (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150612_eslerinin_soyadini_alan_erkekler). Türkiye'de bu durum haber niteliği taşısa da, başbakan konumundaki bir kadın için o kadar da yadırganmamış olabilir.

Soyadı değişimine ilişkin tutumları ve kadınların soyadı tercihlerini inceleyen çalışmalar farklı araştırma yöntemleri ve örneklem gruplarıyla yapılmıştır. Bazı çalışmalar evli olmayan öğrenci gruplarıyla yapılırken (Robnett ve ark., 2016; Scheuble ve Johnson, 1993; Scheuble ve ark., 2012); bazı çalışmalarda ise katılımcılar evli ve yetişkin bireylerden oluşmaktadır (Hamilton ve ark., 2011; Noack ve Wiik, 2008). Bu çalışmalarda kullanılan yöntem bakıldığında, verilerin genellikle anket kullanılarak toplandığı görülmektedir. Ayrıca, yapılan görüşmelerde kadınların anlattıklarından yararlanılarak içerik analizleri de kullanılmıştır (Nugent, 2010). Bunların yanı sıra ulusal verilerden evlilik kayıtlarına ulaşarak (Gooding ve Kreider, 2010) veya gazetelerin düğün ilanlarından yararlanılarak (Hoffnung, 2006; Kopelman ve ark., 2009) soyadı değişimi ile ilgili veri toplanmıştır. Diğer bir araştırma yöntemi ise soyadı tercih etme/etmeme manipülasyonu ile oluşturulan senaryolardaki kadına, erkeğe ve ilişkiye yönelik kalıp yargıların ve tutumların ölçülmesi olmuştur (Robnett ve ark., 2016). Bu açılardan soyadı değişimine, farklı soyadı tercihleri yapan kadınlara ve eşlerine ilişkin tutumlar konusunda çalışacak araştırmacıların değişik yöntemler ile çalışmalarına şekil vermesi mümkün görülmektedir. Evlilik, soyadı değişimi, boşanma gibi konularda TÜİK'in gerekli tüm verileri toplaması ve ellerindeki veri tabanını araştırmacılara net bir şekilde açması ve analiz imkanı sağlaması yerinde olabilir.

Türkiye'de soyadı değişimi konusuna fazla ilgi gösterilmemesinin çeşitli nedenleri olabilir. Hukuki zorunluluk nedeniyle kadınlar soyadı değiştirmeme konusu ile ilgilenmemiş olabilirler. Kanuni ve toplumsal açıdan bu tür bir değişim olasılığı algılanmayabilir. Sosyal kimlik kuramının (Tajfel ve Turner, 1979)

belirttiği gibi, var olan soyadı değişimi kanunları ve geleneksel sistem meşru algılanabilir. Kişiler soyadı değişimi konusunu adaletsizlik olarak görmeyebilirler. Soyadı değişimi konusunda alternatif yolların olabileceği hakkında farkındalıkları düşük olabilir. Soyadı değişimi konusunda rahatsızlık hissedenler ise bilişsel yöntemlerle bu konuyu meşrulaştırma eğiliminde olabilirler. Soyadı değişimi hakkında rahatsızlık hisseden ve değişim talep eden kadınlar kişisel tercihlerine dilekçe vererek ulaşabilirler. Bu kişisel yapabilirlik durumu da sosyal değişime gitme ve kolektif hareket gösterme olasılığını düşürebilir. Bu bilgilerle bağlantılı olarak, kişisel ve toplumsal kimlik açısından önemli olan soyadı değişimi konusu sosyal kimlik kuramı ve sistemi meşrulaştırma kuramı ile araştırılabilir.

Dünya geneline bakıldığında, kadına soyadını değiştirmeme hakkı kanuni olarak tanınsa, hatta aksini belirtmedikçe kadının soyadı değiştirilmese bile Amerika (Scheuble ve ark., 2012) ve Norveç (Noack ve Wiik, 2008) gibi ülkelerde de evlilikte erkeğin soyadını alma geleneğinin sürdüğü görülmektedir. Evlilikte soyadı geleneğinin İngiltere ve Norveç örneklemeleri ile sosyolojik olarak incelendiği bir çalışmada, evliliğin bireyselleşen ve modernleşen bir kavram olmaktan ziyade, çoğunlukla yapısalcı bir yaklaşımla hala iki kişinin tek bir yapı oluşturduğu bir kurum olarak görüldüğü ve bu yapısalcı yaklaşımın soyadı geleneğini doğal kıldığı, insanlar aksi bir tercihi düşünmek istese bile sosyal norm ve beklentilerin caydırıcı olabildiği belirtilmiştir (Duncan ve ark., 2020). Katılımcıların soyadı tercihinin üzerinde çok düşünmediklerini belirttikleri çalışmalar da (Keels ve Powers, 2013) bu açıklamaları destekler niteliktedir. Evliliğin bir yapı, diğer bir deyişle, kurum olarak belirleyici gücü, kadının evlilikte eşinin soyadını almasını bir gelenek olarak sunmakta ve kadınlar çoğu zaman üstüne çok da fazla düşünmeden, adeta bir alışkanlık gibi bu kararı verebilmektedirler. Bu nedenle kadınların evlilik ile ilgili temsillerinin, evliliğe atfedilen anlam ve değerlerin soyadı geleneğiyle ilişkisinin ülkemizde de çalışılması yararlı olacaktır.

Kadının soyadı değişiminin sosyal, psikolojik ve hukuki olarak şekillenen bir süreç olması sebebiyle bireysel bir karar olmaktan uzak olduğu söylenebilir (Walker, 2012). Toplumsal açıdan bakıldığında, soyadı değişimi kadının evliliğe bağlılığı ve ahlaki sorumluluğu hakkında bilgi veren ataerkil bir pratiktir (Suter, 2004). Bu yönüyle, soyadı değişimine ilişkin yapılacak çalışmalarda, kadının karar verme sürecinde ve sonrasında karşılaşabileceği güçlükleri nasıl yorumladığına, mevcut normları nasıl algıladığına ve normlara uyması yönünde hissettiği toplumsal baskıya dikkat çekmek kritik bir önem taşımaktadır.

Cinsiyet eşitsizliği ve hegemonik erkeksiliğin, toplumun en küçük yapı taşı olan ailede soyadı değişimi ile desteklenmesi kritik bir önem taşımaktadır. Bu açıdan soyadı pratiği, en küçük birim olan aileden başlayarak makro düzeydeki kurumsal ve toplumsal alanlara yayılarak ataerkilliği güçlendirmektedir (Walker, 2012). Evliliğin romantize edilmesi, soyadı değişiminin kadın için olumsuz sonuçlarının örtük kalmasına sebep olmaktadır (Herron, 2010). Hukuki açıdan bakıldığında da, kadının soyadı değişiminin eşitlik ilkesine aykırı olduğuna yönelik yapılan itirazlar, soyadı değişimine ilişkin anayasa kararında (TMK 187. Madde), aile birliğini koruma ve bağlarını güçlendirmenin esas alındığı ve kanunun bu şekilde düzenlenmesinin soyun devamlılığı yararına olduğu belirtilerek Anayasa Mahkemesi tarafından reddedilmiş ve girişimler sonuçsuz kalmıştır (Doğanay, 2015). Hukuk alanında da bu konudaki cinsiyet eşitsizliğine karşı kullanılan gerekçelerin temelinde ataerkil argümanların yattığı görülmektedir. Sonuç olarak, ülkemizdeki mevcut sistemin daha eşitlikçi bir yapıya dönüşebilmesi için aile kurumuna ve kadına atfedilen ataerkil normların değişmesi ve soyadı değişiminin yol açtığı cinsiyet eşitsizliğine yönelik farkındalığın artırılması hem hukuksal hem de toplumsal alanda dönüşüme yardımcı olacaktır.

Soyadı nesilden nesile geçirilerek bir ailenin ya da soyun devamlılığını sağlama işlevi gördüğünden, ataerkil toplumlarda erkekler eşlerinin kendi soyadlarını almalarını isteyebilirler. Bu tür bir önerme cinsiyetçiliği destekleyen ve cinsiyet temelli sistemi meşrulaştıran hareketleri (Jost ve ark., 2004) içerebilir.

Ayrıca, bu konu dehşet yönetimi kuramı (bkz., Doğulu ve Sakallı-Uğurlu, 2015; Schimel ve ark., 1999) ile bağlantılı olabilir. Bu kurama göre ölümlülük farkındalığı, bireylerin var olan kalıp yargılarını desteklemelerine ve ayrımcılığı sürdürmelerine neden olacaktır. Bu açıdan ölümlülük belirginliği söz konusu olduğunda erkeklerin, eşlerinin soyadlarını almalarını istemeleri olağan olabilir çünkü çocuk yapma ve ona soyadını verme sembolik ölümsüzlüğe geçişin bir yolu olabilir (Solomon ve ark., 1991). Çoğunlukla gruplar arası ilişkilerde kullanılan dehşet yönetimi kuramının toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve yakın ilişkiler gibi iki konuyu barındıran soyadı değişiminde ele alınması ve araştırılması yerinde olabilir.

Çocuğun babasının soyadını alması her ne kadar erkeğin üstünlüğüne işaret etse de annenin kendi soyadını kullanmaya devam etmesi kızının gelecekteki kararını da bu yönde etkilemektedir (Scheuble ve Johnson, 1995). Buradan yola çıkarak, eşinin soyadını almayıp kendi soyadını tutan anneler tarafından yetiştirilen erkeklerin, babalarının soyadını taşımalarına rağmen bu konudaki eşitsizliğin farkında olmaları ve kadının soyadı değişimini daha olumsuz değerlendirmeleri beklenebilir. Buna karşın, annesiyle farklı soyadına sahip olmaktan kaynaklanan olası olumsuz deneyimler sonucunda erkeklerin soyadı değişimini olumlu değerlendirmeleri de muhtemeldir. Erkeklerin soyadı tercihinin bakış açısının ve partnerlerinden beklentilerinin kendi annelerinin soyadı tercihinin göre nasıl şekilleneceğine ilişkin varsayımların gelecek çalışmalarda test edilmesi faydalı olabilir. Boşanma sonucunda anne ve babanın soyadının farklı olması da çocuğun soyadı pratiğine yönelik tutumunu etkileyebilir. Buradan yola çıkarak, soyadı değişimine ve tercihinin yönelik tutumları annesi ve babası boşanmış kişilerden oluşan bir örneklem ile çalışmanın alanyazına katkısı olacağı düşünülmektedir.

Soyadı değişimi konusunun sosyal psikolojik açıdan ele alınmasının yanı sıra bu değişim nedeniyle kadınların yaşayabileceği olumsuzluklar ve psikolojik sorunlar araştırılabilir. “Evlilik” kurumuna verilen önem ve olumlu duygular göz önüne alındığında, evlenme arifesinde birçok kadın romantik ilişkinin heyecanı ve mutluluğu ile soyadlarını kolaylıkla değiştirebilir. Evlilik aşamasında evlenecekleri insan ile uyumu bozmamak, sorun yaşamamak ya da o mutlu anları gölgelememek adına suskunluğu tercih edebilirler. Bu açıdan soyadı değişimi konusu ile kendini suskunlaştırma (Jack ve Dill, 1992) arasındaki ilişki ele alınabilir.

Araştırmacılar (Sakallı-Uğurlu ve ark., 2021) Türkiye’de bekar kadınların “evlilik hayali kuran” kişiler olarak tanımlandığını göstermiştir. Bu bulguya dayanarak soyadı değişimi, eşi bağlanma, sevgi, aile olma ve yeni bir yaşam kurma ile ilişkili görülüp olumlu algılanabilir. Evlilik aşamasında kadınlar soyadı değişimi konusunu sorgulamayabilirler. Cinsiyetçilik düzeyi yüksek olan kadınlar bunu özellikle tercih ediyor olabilir; çünkü evlilik ile “bir yastıkta kocamayı hayal edilerek kurulan” yeni bir ailede başka bir erkeğin sorumluluğuna girme ve o kişiye ait olma algısı mevcut olabilir. Hatta bu cinsiyetçi durum onların iyi oluş halini olumlu bile etkileyebilir (Hammond ve Sibley, 2011). Bazı kadınlar ise evlilikte soyadı kargaşası yaşamamak adına (örn., evrak işlerinde ortaya çıkabilecek yanlışlıklar ve çift adların arkasına eklenmiş çift soyadları) erkeğin soyadını tercih edebilir. Diğerleri ise kanunun verdiği olanağı kullanarak eski soyadına bir de eşinin soyadını ekleyebilir. Yurt dışındaki çalışmalara (Hoffnung, 2006) paralel olarak Türkiye’de eğitim seviyesi ve feminist kimliği yüksek olan kadınlar doğum soyadını tutmayı tercih edebilir.

Hukuki açıdan kanunların belirttiği çizginin dışına çıkıp, alternatif çözümler üretmek zor olabilir. Bu zorlukların üstünden gelinmesi için kanun değişiklikleri ve toplumsal değişim için bireysel veya kolektif olarak mücadele gerekebilir. 1995 yılında Avukat Ayten Ünal’ın açtığı dava ve kendi soyadını tutma çabası buna bir örnek teşkil etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin özel yaşama aykırılık ve ayrımcılık iddialarını kabul etmesi ile kendi soyadını kullanmaya hak kazanan bu kadın avukat, daha sonraki kadınlara da örnek olmuştur.

Ek olarak, boşanma durumunda da evlilik kurumu içinde kullanılan ve benliğin bir parçası haline gelen soyadı yine değiştirme işlemine tabii olmaktadır. Evlilikte eşinin soyadını alan kadınlar ya da çift soyadı kullanan kadınlar, boşanma ile tekrar doğum soyadına ya da Türkiye'deki deyimi ile "babasının soyadına" ya da "kızlık soyadına" geri dönüş yapmaktadır. Bu durum da kadının kimlik kartından banka hesabına ve faturalarına kadar bir çok kimlik bilgisinin değişimi anlamına gelmektedir. Bu kimlik bilgisi değişimi yanı sıra sosyal çevrelerinde kendini başka bir soyadı ile tanıtmaya durumu ve sosyal medya hesaplarındaki isim değişimi de söz konusudur. Bu durum bazıları açısından pek de ayrımcılık olarak algılanmayabilir ancak kadına hem psikolojik hem de sosyal kimlik açısından sorunlar yaratabilecek önemli bir durumdur ve araştırılmasında yarar vardır. Aslında hukuki olarak kadın isterse ve gerekçelerini sunarak dava açarsa evlilikteki soyadını boşanmadan sonra tutma şansı bulunmaktadır (Kılıçoğlu-Yılmaz, 2014). Boşanan kadınların deneyimlerine ilişkin çalışmalarda (Ceynar ve Gregson, 2008) görüldüğü gibi, ülkemizde de bazı kadınlar boşanırken bu süreçte yaşayacakları aksaklıkları en aza indirip dönüşüm sürecini kolaylaştırmak için eşinin soyadını en azından bir süreliğine tutmak isteyebilir. Ancak boşanma arifesinde kadının boşandığı erkekten soyadını tutmak istemesi zor olabilir, kadın istese bile erkek reddedebilir. Kanunda belirtildiği şekliyle "ispatlayarak ve kadının menfaatine olduğu kanıtlanarak" kadın eski eşinin soyadını kullanabilir demek, kadına yapılan ayrımcılığı olumlu bir tonda sunma anlamı taşımaktadır. Bu tür bir seçenek adil bir süreç olmaktan uzak görülmektedir. Kadınların hukuki olarak ikinci sınıf vatandaş olarak değerlendirildiğini tekrar hatırlatmakla kalmayıp, bir de kadınlara uğraşacakları yeni sorunlar yaratmaktadır. Türkiye'de sadece erkeğin soyadı alınabilir ya da kadının var olan soyadına eşinin soyadı eklenebilir şeklinde mevcut olan soyadı değişim sistemi özel yaşama aykırı ve ayrımcı olarak nitelendirilebilir. Bu sorunu çözenin bir yolu evlenirken her kadına "isterseniz kendi soyadınızı olduğu gibi tutabilirsiniz" gibi bir seçeneğin sunulması olabilir. Evlilik işlemleri sırasındaki resmi başvurularda istenen belgeler arasında kadınların veya erkeklerin soyadı tercihlerini belirtmeleri istenebilir. Bu konuda yapılacak çalışmalarda Türkiye'de kadınların ne tür bir soyadı seçimi yapacağı incelenebilir.

Kaynaklar

- Aksakal, I. (2020). Evli kadında soyadı sorunu ve kimlik kaybı üzerine bir değerlendirme. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 1-1.
- Apaydın, B. Ö. (2015). Son yargı kararları ışığında kadının soyadı meselesi çözüme kavuşturulmuş mudur? *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6(2), 425-458.
- Boxer, D. ve Gritsenko, E. (2005). Women and surnames across cultures: Reconstituting identity in marriage. *Women and Language*, 28(2), 1-11.
- Ceylan-Batur, S., Sakallı, N. ve Gunaratne, S. (2021). Predictors of tolerating violence against women: Honor concerns and fundamentalist religious orientation. *Current Psychology*. doi:10.1007/s12144-021-02276-4
- Ceynar, M. L. ve Gregson, J. (2012). Narratives of keepers and changers: Women's postdivorce surname decisions. *Journal of Divorce & Remarriage*, 53(7), 559-580.
- Doğan, S. (2013, Mayıs 13). Yok anasının soyadı!. Bianet Bağımsız Haber İletişim Ağı. <https://bianet.org/bianet/sanat/146561-yok-anasinin-soyadi>
- Doğanay, G. (2015). Eril yargıya karşı kadının soyadı mücadelesi anayasa mahkemesi kararlarının değerlendirilmesi. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 18(2), 46-107.

- Doğulu, C. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2015). Dehşet yönetimi kuramı üzerine bir derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 18(35), 33-47.
- Duncan, S., Ellingsæter, A. L. ve Carter, J. (2020). Understanding tradition: Marital name change in Britain and Norway. *Sociological Research Online*, 25(3), 438-455.
- Ellison, P. T. (1994). Extinction and descent. *Human Nature*, 5(2), 155-165.
- Emens, E. F. (2007). Changing name changing: Framing rules and the future of marital names. *The University of Chicago Law Review*, 74, 761-863.
- Etaugh, C. E., Bridges, J. S., Cummings-Hill, M. ve Cohen, J. (1999). "Names can never hurt me?" The effects of surname use on perceptions of married women. *Psychology of Women Quarterly*, 23, 819-823. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6402.1999.tb00400.x>
- Finch, J. (2008). Naming names: Kinship, individuality and personal names. *Sociology*, 42(4), 709-725.
- Forbes, G. B., Adams-Curtis, L. E., White, K. B. ve Hamm, N. R. (2002). Perceptions of married women and married men with hyphenated surnames. *Sex Roles*, 46, 167-175. <https://doi.org/10.1023/A:1019613819247>
- Foss, K. A. ve Edson, B. A. (1989). What's in a name? Accounts of married women's name choices. *Western Journal of Speech Communication*, 53, 356-373.
- Geurin-Eagleman, A. N. (2015, Nisan 1). Citations, divorce, and name changes. The Chronicle of Higher Education. <https://www.chronicle.com/article/citations-divorce-and-name-changes/>
- Goldin, C. ve Shim, M. (2004). Making a name: Women's surnames at marriage and beyond. *Journal of Economic Perspectives*, 18(2), 143-160.
- Gooding, G. E. ve Kreider, R. M. (2010). Women's marital naming choices in a nationally representative sample. *Journal of Family Issues*, 31, 681-701. <https://doi.org/10.1177/0192513X09344688>
- Hamilton, L., Guest, G. ve Powell, B. (2011). Marital surname changing as a window into gender attitudes. *Gender & Society*, 25, 145-175. doi:10.1177/0891243211398653
- Hammond, M. D. ve Sibley, C. G. (2011). Why are benevolent sexists happier? *Sex Roles*, 65, 332-343. doi:10.1007/s11199-011-0017-2
- Harris, S. (2011, Ekim 22). 'No one understood why I took my wife's surname'. The Independent. <https://www.independent.co.uk/news/uk/this-britain/no-one-understood-why-i-took-my-wife-s-surname-894075.html>
- Herron, M. L. (2010). *Patronymy as taken-for-granted and enforced patriarchal practice?: Analysis of Marital Naming Practices and Plans*. [Yüksek lisans tezi, San Diego State University].
- Hoffnung, M. (2006) What's in a name? Marital name choice revisited. *Sex Roles*, 55, 817-825. doi: 10.1007/s11199-006-9133-9
- Hoffnung, M. ve Williams, M. A. (2016). When Mr. right becomes Mr. wrong: Women's postdivorce name choice. *Journal of Divorce & Remarriage*, 57(1), 12-35.
- Jack, D. C. ve Dill, D. (1992). The Silencing the Self Scale: Schemas of intimacy associated with depression in women. *Psychology of Women Quarterly*, 16(1), 97-106.
- Johnson, D. R. ve Scheuble, L. K. (1995). Women's marital naming in two generations: A national study. *Journal of Marriage and the Family*, 724-732.
- Jones, L., Mills, S., Paterson, L. L., Turner, G. ve Coffey-Clover, L. (2016). Identity and naming practices in British marriage and civil partnerships. *Gender and Language*, 11(3), 309- 335. doi: <https://doi.org/10.1558/genl.27916>

- Jost, J. T., Banaji, M. R., ve Nosek, B. A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the statu quo. *Political Psychology*, 25(6), 881-919.
- Keels, M. M. ve Powers, R. S. (2013). Marital name changing: Delving deeper into women's reasons. *Advances in Applied Sociology*, 3(07), 301.
- Kılıçoğlu-Yılmaz, K. (2014). Kadının bitmeyen soyadı sorunu. *Ankara Barosu Dergileri*, 72(4), 581-592.
- Kline, S. L., Stafford, L. ve Miklosovic, J. C. (1996). Women's surnames: Decisions, interpretations and associations with relational qualities. *Journal of Social and Personal Relationships*, 13, 593-617.
- Komut, S. (2012). (K) Adının Soyadı hakkı var mı?: İstanbul'da yaşayan kadınların kendi soyadlarını kullanma hakkı konusundaki tutumları. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 291-300.
- Kopelman, R. E., Shea-Van Fossen, R. J., Paraskevas, E., Lawter, L. ve Prottas, D. J. (2009). The bride is keeping her name: A 35 year retrospective analysis of trends and correlates. *Social Behaviour and Personality*, 37, 687-700.
- Kosakowska-Berezecka, N., Besta, T., Adamska, K., Jaskiewicz, M., Jurek, P. ve Vandello, J. (2016). If my masculinity is threatened I won't support gender equality? The role of agentic self-stereotyping in restoration of manhood and perception of gender relations. *Psychology of Men and Masculinity*, 17(3), 274-284. <http://dx.doi.org/10.1037/men0000016>
- Lockwood, P., Burton, C. ve Boersma, K. (2011). Tampering with tradition: Rationales concerning women's married names and children's surnames. *Sex Roles*, 65(11-12), 827-839.
- MacEacheron, M. (2016). North American women's marital surname change: Practices, law, and patrilineal descent reckoning. *Evolutionary Psychological Science*, 2(2), 149-161.
- Mills, S. (2003). Caught between sexism, anti-sexism and 'political correctness': Feminist women's negotiations with naming practices. *Discourse & Society*, 14, 87-100. <https://doi.org/10.1177/0957926503014001931>
- Moroğlu, N. (2012). Kadının kimlik sorunu "kadının soyadı". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 99, 245-268.
- Noack, T. ve Wiik, K. A. (2008). Women's choice of surname upon marriage in Norway. *Journal of Marriage and Family*, 70(2), 507-518.
- Nugent, C. (2010). Children's surnames, moral dilemmas: Accounting for the predominance of fathers' surnames amongst children. *Gender and Society*, 24, 499-525. doi:10.1177/0891243210376380.
- Peschke, S. G. (2015). The surname of Turkish women: A question of identity? *Journalism and Mass Communication*, 5(12), 658-665.
- Pilcher, J. (2016). Names, bodies and identities. *Sociology*, 50(4), 764-779.
- Pilcher, J. (2017). Names and "doing gender": How forenames and surnames contribute to gender identities, difference, and inequalities. *Sex Roles*, 77, 812-822. doi. 10.1007/s11199-017-0805-4.
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M. ve Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741-763.
- Robnett, R. D. ve Leaper, C. (2013). "Girls don't propose! Ew." A mixed methods examination of marriage tradition preferences and benevolent sexism in emerging adults. *Journal of Adolescent Research*, 28, 96-121. <https://doi.org/10.1177/0743558412447871>
- Robnett, R. D., Underwood, C. R., Nelson, P. A. ve Anderson, K. J. (2016). "She might be afraid of commitment": Perceptions of women who retain their surname after marriage. *Sex Roles*, 75, 500-513. <https://doi.org/10.1007/s11199-016-0634-x>.

- Robnett, R. D., Wertheimer, M. ve Tenenbaum H. R. (2018). Does a woman's marital surname choice influence perceptions of her husband? An analysis focusing on gender-typed traits and relationship power dynamics. *Sex Roles*, 79, 59-71. doi. 10.1007/s11199-017-0856-6
- Sakallı-Uğurlu, N. ve Akbaş, G. (2013). Namus kültürlerinde "namus" ve "namus adına kadına şiddet": Sosyal psikolojik açıklamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 16(32), 76-91.
- Sakallı-Uğurlu, N., Türkoğlu, B., Kuzlak, A. ve Gupta, A. (2021). Stereotypes of single and married women and men in Turkish culture. *Current Psychology*, 40, 213-225. <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9920-9>
- Shafer, E. F. (2017). Hillary Rodham versus Hillary Clinton: Consequences of surname choice in marriage. *Gender Issues*, 1-17. <https://doi.org/10.1007/s12147-016-9182-5>
- Scheuble, L. K., Johnson, D. R. ve Johnson, K. M. (2012). Marital name changing attitudes and plans of college students: Comparing change over time and across regions. *Sex Roles*, 66(3-4), 282-292.
- Scheuble, L. ve Johnson, D. (1993). Marital name change: Plans and attitudes of college students. *Journal of Marriage and Family*, 55, 747-754. doi:10.2307/353354.
- Scheuble, L. K., ve Johnson, D. R. (1995). Women's marital naming in two generations. *Journal of Marriage and the Family*, 57, 724-732.
- Seheuble, L. K., Klingemann, K. ve Johnson, D. R. (2000). Trends in women's marital name choices: 1966-1996. *Names*, 48(2), 105-114.
- Schimmel, J., Simon, L., Greenberg, J., Pyszczynski, T., Solomon, S., Waxmonsky, J. ve Arndt, J. (1999). Stereotypes and terror management: Evidence that mortality salience enhances stereotypic thinking and preferences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(5), 905-926.
- Solomon, S., Greenberg, J. ve Pyszczynski, T. (1991). A terror management theory of social behavior: The psychological functions of self-esteem and cultural worldviews. İçinde M. P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology* (cilt 24, ss. 91-159). NewYork: Academic Press.
- Suter, E. A. (2004). Tradition never goes out of style: The role of tradition in women's naming practices. *Communication Review*, 7, 57-87.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of inter-group conflict. İçinde W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The social psychology of inter-group relations* (ss. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Taşdemir, N. ve Sakallı-Uğurlu, N. (2010). The relationship between religiosity, and ambivalent sexism among Turkish students. *Sex Roles*, 62(7-8), 420-426.
- Tekvar, S. O. (2017). Kişilik hakkı olarak kadının soyadı: Kadınların evlendikten sonra soyadının değişmesine yönelik eğilimleri ve algısı. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 11(23), 209-221.
- Thwaites, R. (2013). The making of selfhood: Naming decisions on marriage. *Families, Relationships, and Societies*, 2, 425-439. <https://doi.org/10.1332/204674313X665913>
- Twenge, J. M. (1997). "Mrs. his name": Women's preferences for married names. *Psychology of Women Quarterly*, 21(3), 417-429.
- Uğur, S. B. (2014). *Boşanma sürecinin akademisyen kadınlar üzerine etkileri (Akdeniz Üniversitesi örneği)*. [Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi].
- Uluğ, Ö. M. (2015). Soyadım kimliğimdir, evlenince kaybolmamalıdır: Hegemonik erkeklik ile Medeni Kanunu'nun 187. maddesi arasındaki ilişkiye eleştirel bir bakış. *Fe Dergi Feminist Eleştiri*, 7(2), 48-56.

- Ürer, M. (2020, Şubat 26). Sadece kızlık soyadını kullanmak isteyen evli kadına mahkemeden sevindirici haber. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/sadece-kizlik-soyadini-kullanmak-isteyen-evli-kadina-mahkemeden-sevindirici-haber/1745286>
- Vandello, J. A., Bosson, J. K., Cohen, D., Burnaford, R. M. ve Weaver, J. R. (2008). Precarious manhood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(6), 1325-1339. <http://doi.org/10.1037/a0012453>
- Vandello, J. A. ve Cohen, D. (2003). Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 997-1010.
- Vandello, J. A., ve Cohen, D. (2008). Culture, gender, and men's intimate partner violence. *Social and Personality Psychology Compass*, 2(2), 652-667.
- Walker, J. L. G. (2012). “I now pronounce you ... Uhh”: A qualitative qutoethnographic exploration of women's and men's marital surname choice experiences. [Yüksek lisans tezi, Minnesota State University].
- Yılmaz, M. (2012). Evli kadının soyadı. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 3(10), 129-151.